

Zatímco zajišťovací směnky představují jen prostředek zajištění jiné pohledávky za dlužníkem ze směnky, popř. třetí osobou (směnka slouží pouze jako zdroj možného náhradního uspokojení zajištěné pohledávky pro případ, že dlužník svůj závazek včas a řádně nesplní), bezprostředním účelem platebních směnek je přivodit zánik pohledávky vzešlé ze základního právního poměru (směnka zde tedy neplní funkci zajišťovací, nýbrž platební), a to buď – v případě směnek „pro soluto“ – již při předání směnky věřiteli tím, že původní závazek z kauzálního poměru bude nahrazen závazkem směnečným (směnka bude použita jako „platidlo“), nebo – v případě směnek „pro solvendo“ – až při placení na směnku tím, že ke splnění kauzálního závazku dojde právě a jen prostřednictvím zaplacení směnky (plněním na směnku bude dle ujednání smluvních stran vypořádán také závazek ze základního poměru účastníků – směnka bude „nástrojem“ placení). K tomu srov. shodně důvody rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 27. února 2014, sp. zn. 29 Cdo 1363/2011, uveřejněného pod číslem 112/2014 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

Posuzováno výše uvedenými kritérii a při respektování zásad pro výklad právních úkonů vyjádřených v ustanovení § 35 odst. 2 obč. zák. (a formulovaných např. v důvodech rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 30. března 2000, sp. zn. 20 Cdo 2018/98, uveřejněného pod číslem 35/2001 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, jakož i v nálezů Ústavního soudu ze dne 14. dubna 2005, sp. zn. I. ÚS 625/03, uveřejněném pod číslem 84/2005 Sbírky nálezů a usnesení Ústavního soudu) lze podle přesvědčení Nejvyššího soudu přisvědčit závěru odvolacího soudu, že sporná směnka byla na základě dohody účastníků obsažená v mimosměnečném ujednání vystavena k zajištění závazku žalované uhradit žalobci částku 170.000 Kč, již měl žalobce za žalovanou poskytnout společnosti E za účelem financování přípravných prací ke stavbě rodinného domu žalované.

Z obsahu směnečné smlouvy, na níž se účastníci dohodli v mimosměnečném ujednání, je i přes určitou formulační nesourodost zřejmé, že sporná směnka má sloužit pouze jako zdroj možného náhradního uspokojení zajištěné pohledávky pro případ, že žalovaná svému závazku nedostojí, jinými slovy, že bude použita jen v případě, že žalovaná řádně a včas nesplní svůj kauzální závazek. V tomto smyslu je nutné rozumět rovněž prohlášení účastníků obsaženému v čl. III. bodu 3.2 mimosměnečného ujednání (podle kterého se směnka v okamžiku prodlení žalované s úhradou jejího závazku vůči žalobci, popř. vůči společnosti E, stává směnkou platební), jež by jinak postrádalo smysluplný význam (jak výstižně poznamenal odvolací soud, směnka by v takovém případě plnila platební funkci sama k sobě).

Závěr odvolacího soudu, podle kterého v posuzovaném případě nejde o směnku platební, je tudíž správný.

2) K právní kvalifikaci smlouvy o zajištění financování přípravných prací ke stavbě.

Nejvyšší soud nesdílí výhrady, jimiž dovolatelka zpochybňuje správnost posouzení věci odvolacím soudem co do závěru, že dohoda účastníků obsažená v mimosměnečném ujednání (podle níž se žalobce zavázal zajistit pro žalovanou „financování“ částky 170.000 Kč dle čl. III. bodu 3.3 smlouvy o smlouvě budoucí) není půjčkou podle ustanovení § 657 obč. zák., nýbrž jde ve smyslu ustanovení § 51 obč. zák. o smlouvu nepojmenovanou (inominátní).

Odvolacímu soudu především nelze v této souvislosti vytýkat, že po právní stránce posoudil předmětné ujednání v rozporu s tím, jak na jeho právní povahu nazírali oba účastníci řízení. V soudní praxi není pochyb o tom, že soud není právním názorem vysloveným některým z účastníků při právním posouzení věci nikterak vázán. Právní kvalifikace je věcí soudu. Jestliže soud rozhoduje o nároku na plnění na základě skutkových zjištění

umožňujících podřadit uplatněný nárok po právní stránce pod jinou hmotněprávní normu, než jak ji uvádí žalobce (žalovaný), je povinností soudu podle příslušných ustanovení věc posoudit a o nároku rozhodnout, a to bez ohledu na to, jaký právní důvod požadovaného plnění uvádí žalobce (srov. např. důvody rozsudku velkého senátu občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 19. října 2011, sp. zn. 31 Cdo 678/2009, uveřejněného pod číslem 27/2012 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek).

Rozhodovací praxe soudů je pak ustálena v závěrech, podle kterých smlouva o půjčce (§ 657 obč. zák.) je smlouvou reálnou, vznikající až skutečným odevzdáním (přenecháním) předmětu půjčky dlužníku, přičemž věřitel ze smlouvy o půjčce může splnit svůj závazek přenechat dlužníku peníze jak jejich předáním dlužníku v hotovosti, tak i formou bezhotovostního platebního styku, tj. bezhotovostním převodem na účet dlužníka, respektive podle dohody s dlužníkem na účet třetí osoby, kterou může být i dlužníkův věřitel [k tomu srov. např. rozsudky ze dne 24. března 2004, sp. zn. 29 Odo 350/2003, ze dne 14. května 2004, sp. zn. 21 Cdo 2217/2003 (uveřejněný v časopise Soudní judikatura číslo 6, ročníku 2004, pod číslem 110), ze dne 29. září 2010, sp. zn. 33 Cdo 4312/2008, ze dne 30. října 2012, sp. zn. 33 Cdo 3912/2010 a ze dne 30. července 2014, sp. zn. 29 Cdo 2000/2012, jakož i usnesení ze dne 27. března 2014, sp. zn. 33 Cdo 3756/2013 a ze dne 28. února 2013, sp. zn. 33 Cdo 3370/2012].

Soudní praxe připustila rovněž možnost, aby se smluvní strany dohodly, že peníze, které již byly dlužníku předány z jiného důvodu a které je povinen věřiteli vrátit, budou nadále (od uzavření smlouvy o půjčce) tvořit předmět půjčky (srovnej např. rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2007, sp. zn. 33 Odo 209/2005 a ze dne 25. dubna 2013, sp. zn. 33 Cdo 4237/2011).

V poměrech dané věci není pochyb o tom, že právní vztah účastníků založený mimosměnečným ujednáním nelze, jak správně dovodil odvolací soud, poměřovat ustanovením § 657 obč. zák. již proto, že jeho obsahem nebylo přenechání dohodnuté částky dlužníku (ať již kteroukoli z výše popsaných forem), nýbrž „zajištění financování“ přípravných prací ke stavbě rodinného domu (které měla na základě smlouvy o dílo provést pro žalovanou společnost E.), a to tím způsobem, že žalobce převede finanční prostředky do „depozita“ společnosti E. Sama skutečnost, že žalovaná se v mimosměnečném ujednání zavázala částku, kterou žalobce (za účelem sjednaného zajištění financování dohodnutých prací) převede společnosti E, žalobci uhradit, z dohody účastníků půjčky nečiní.

Jelikož výše popsané ujednání účastníků nelze podřadit ani pod žádný jiný smluvní typ výslovně upravený občanským zákoníkem, je namístě jej posoudit v souladu s ustanovením § 51 obč. zák. jako smlouvu nepojmenovanou (inominátní). K uplatnění principu smluvní autonomie v občanskoprávních vztazích srov. např. důvody rozsudku velkého senátu občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 9. března 2011, sp. zn. 31 Cdo 1038/2009, uveřejněného pod číslem 88/2011 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, včetně tam zmíněného odkazu na nálezy Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 625/03.

3) K důsledkům jednání ve shodě podle ustanovení § 66b obch. zák.

Odvolací soud nijak nepochybil, nezabýval-li se námitkou dovolatelky, podle níž žalobce a společnost E jednali v posuzovaném případě ve shodě podle ustanovení § 66b obch. zák. To, zda jednání označených subjektů naplňuje znaky definované v § 66b odst. 1 obch. zák. totiž žádný vliv na platnost uzavřených smluv, jejich závaznost či vymezení práv a povinností těmito smlouvami založenými, zjevně nemá (srov. v této souvislosti rovněž

důvody rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 25. ledna 2012, sp. zn. 29 Cdo 3661/2010, uveřejněného v časopise Soudní judikatura, číslo 11, ročníku 2012, pod číslem 161).

4) K otázce, zda se na právní vztah účastníků založený mimosměnečným ujednáním použije úprava spotřebitelských smluv.

Ustanovení § 52 obč. zák. (ve znění účinném v době uzavření všech výše označených smluv, pro věc rozhodném) určovalo, že spotřebitelskými smlouvami jsou smlouvy kupní, smlouvy o dílo, případně jiné smlouvy, pokud smluvními stranami jsou na jedné straně spotřebitel a na druhé straně dodavatel (odstavec 1). Dodavatelem je osoba, která při uzavírání a plnění smlouvy jedná v rámci své obchodní nebo jiné podnikatelské činnosti (odstavec 2). Spotřebitelem je osoba, která při uzavírání a plnění smlouvy nejedná v rámci své obchodní nebo jiné podnikatelské činnosti (odstavec 3).

Podle ustanovení § 55 obč. zák. se smluvní ujednání spotřebitelských smluv nemohou odchýlit od zákona v neprospěch spotřebitele. Spotřebitel se zejména nemůže vzdát práv, které mu zákon poskytuje, nebo jinak zhoršit své smluvní postavení (odstavec 1). Ujednání ve spotřebitelských smlouvách ve smyslu § 56 se považují za platná, pokud se spotřebitel nedovolá jejich neplatnosti (§ 40a). Ovlivňuje-li však takové ujednání přímo i další ujednání smlouvy, může se spotřebitel dovolat neplatnosti celé smlouvy (odstavec 2). V pochybnostech o významu spotřebitelských smluv platí výklad pro spotřebitele příznivější (odstavec 3).

Spotřebitelská smlouva (jak je zřejmé již z citovaného ustanovení § 52 obč. zák.) nepředstavuje zvláštní smluvní typ, nýbrž definováním subjektů smluvního vztahu vymezuje právní vztahy, jejichž právní režim se vedle obecného občanského práva řídí rovněž zvláštní úpravou spotřebitelského práva (srov. v právní teorii např. Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, str. 463). Není proto také podstatné, jak je smlouva smluvními stranami označena; spotřebitelskou smlouvou může být jak smlouva výslovně upravená jako konkrétní smluvní typ, tak smlouva nepojmenovaná (inominátní), příp. smlouva smíšená (srov. důvody rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 29. března 2012, sp. zn. 33 Cdo 4114/2010).

Podle ustáleného výkladu podávaného právní teorií i soudní praxí je spotřebitel (§ 52 odst. 3 obč. zák.) definován jako osoba, která při uzavírání a plnění smlouvy nejedná v rámci své obchodní nebo jiné podnikatelské činnosti, tedy která jedná za účelem osobní potřeby ve smyslu spotřeby, neboli nečiní tak opakovaně a za úplatu. Pro odpověď na otázku, zda fyzická osoba uzavírající smlouvu je v postavení spotřebitele, je přitom rozhodující především účel jednání takové osoby (v právní teorii srov. výše zmiňované dílo, str. 467 a násl., v soudní praxi např. důvody rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 25. června 2014, sp. zn. 23 Cdo 1835/2012 nebo ze dne 22. července 2015, sp. zn. 33 Cdo 7/2014).

Dodavatelem (§ 52 odst. 2 obč. zák.) je naopak osoba, která při uzavírání a plnění smlouvy jedná v rámci své obchodní nebo jiné podnikatelské činnosti. Také pro posouzení, zda jednáající osoba má postavení dodavatele podle ustanovení § 52 odst. 2 obč. zák., bude určující materiální, nikoli jen formální hledisko; postavení dodavatele bude mít např. i neoprávněný podnikatel ve smyslu ustanovení § 3a obch. zák. (k tomu srov. též např. důvody rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 24. ledna 2013, sp. zn. 28 Cdo 584/2011).

V poměrech projednávané věci Nejvyšší soud nemá shodně s odvolacím soudem žádné pochybnosti o tom, že smlouva o dílo (stejně jako smlouva o smlouvě budoucí), uzavřená mezi společností E jako zhotovitelem a žalovanou jako objednatelem je smlouvou spotřebitelskou. Úvahy odvolacího soudu, jimiž odůvodnil závěr, podle kterého mimosměnečné ujednání (včetně v něm obsažené smlouvy, na jejímž základě se žalobce

zavázal za žalovanou zajistit financování přípravných prací ke stavbě, které měla provést společnost E) nemá – vzhledem k tomu, že žádný z účastníků zde nevystupuje jako podnikatel – charakter spotřebitelské smlouvy, však podle přesvědčení Nejvyššího soudu nemůže obstát.

V intencích výše řečeného je především namístě přisvědčit výhradám dovolatelky, podle nichž pro posouzení postavení žalobce (jako dodavatele ve smyslu ustanovení § 52 odst. 2 obč. zák.) při uzavírání mimosměnečného ujednání nemůže být významné jen ryze formální hledisko (tj. zejména označení žalobce v mimosměnečném ujednání a skutečnost, že jde v případě žalobce a společnosti E o dva samostatné subjekty práva), ale je zapotřebí zabývat se také skutečným účelem žalobcova jednání, a to s přihlédnutím ke všem okolnostem, jež byly pro jeho učinění podstatné (určující).

Ze skutkových zjištění učiněných soudy nižších stupňů se pak pro poměry dané věci podává, že účelem uzavření mimosměnečného ujednání nepochybně nebylo uspokojování osobní potřeby (spotřeby) žalobce, ale naopak šlo o činnost, kterou žalobce (navíc ve zjevné souvislosti s obchodními aktivitami společnosti E, v níž vykonával funkci jednatele) provádí opakovaně a za úplatu. Z obsahu mimosměnečného ujednání je dokonce zřejmé, že práva a povinnosti, jež mají na jeho základě smluvním stranám vzniknout, jsou se smluvním vztahem založeným smlouvou o dílo (smlouvou o smlouvě budoucí) spjaty takovým způsobem, že jsou na jeho existenci (nejen ekonomicky) závislé (tak např. nevznikla-li by žalované povinnost složit zálohu na „krytí prvních přípravných prací“ podle čl. III. bodu 3.3 smlouvy o smlouvě budoucí, postrádalo by plnění žalobce podle mimosměnečného ujednání jakýkoliv smysl, možnost domáhat se zaplacení vystavené směnky je pak v čl. III. bodu 3.2 mimosměnečného ujednání přímo podmíněna – mimo jiné – tím, že žalovaná neuhradí „zhotoviteli“ cenu dohodnutou za „příslušnou etapu“ stavby).

Na nezbytnost zabývat se při posuzování oprávněnosti nároků uplatňovaných žalobcem (vůči klientům společnosti E) také jeho „dvoudomým“ vystupováním (tedy tím, že žalobce ve smluvních vztazích s uvedenými osobami vystupuje jednak jako jednatel společnosti E, jednak jako fyzická osoba) ostatně upozornil (při projednávání typově shodné věci téhož žalobce) rovněž Ústavní soud (srov. důvody nálezu Ústavního soudu ze dne 13. listopadu 2012, sp. zn. I. ÚS 563/11).

Se zřetelem k výše uvedenému Nejvyšší soud dospěl k závěru, že rovněž mimosměnečné ujednání je – oproti mínění odvolacího soudu – nutné považovat za spotřebitelskou smlouvu podle ustanovení § 52 obč. zák., neboť žalobce měl při jeho uzavření postavení dodavatele ve smyslu ustanovení § 52 odst. 2 obč. zák.

Jelikož odvolací soud, vycházející z nesprávného úsudku, že posuzovaný smluvní vztah účastníků je vztahem zcela samostatným (se smlouvou o dílo uzavřenou mezi žalovanou a společností E nesouvisejícím) a nemá spotřebitelský charakter, se již nezabýval tím, zda dovolatelkou označené části mimosměnečného ujednání (příp. mimosměnečné ujednání jako celek) nevykazují znaky zneužívající klauzule podle § 56 odst. 1 a 3 obč. zák. (tj. tím, zda smluvní ujednání účastníků v rozporu s požadavkem dobré víry neznamená k újmě spotřebitele značnou nerovnováhu v právech a povinnostech stran) a jaké důsledky na případnou povinnost žalované plnit ze směnky má (žalovanou namítaná) okolnost, že žalované nebylo podle smlouvy o dílo poskytnuto (předtím, než žalovaná od smlouvy odstoupila) žádné plnění, je jeho právní posouzení věci neúplné a tudíž i nesprávné.

Nejvyšší soud proto rozhodnutí odvolacího soudu zrušil a vrátil mu věc k dalšímu řízení (§ 243b odst. 2 část věty za středníkem, odst. 3 věta první o. s. ř.). Zabývat se další

dovolací argumentací přitom pokládal Nejvyšší soud v dané situaci za zbytečné (vypořádat se s těmito argumenty bude v další fázi řízení úkolem odvolacího soudu).

V další fázi řízení pak odvolací soud (při opětovném posuzování důvodnosti kauzálních námitek žalované) především nepřehlédne závěry, jež byly soudní praxí k otázce spotřebitelských smluv již formulovány. V tomto směru se pro potřeby projednávané věci jeví významnými především závěry vyslovené ve stanovisku občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 9. října 2013, sp. zn. Cpjn 200/2011, uveřejněného pod číslem 79/2013 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, podle kterých:

1) Citovaná ustanovení občanského zákoníku (mimo jiné § 52, § 55 a 56 obč. zák.) jsou v části týkající se zneužívajících klauzulí ve spotřebitelských smlouvách především transpozicí Směrnice Rady 93/13/EHS ze dne 5. dubna 1993 o nepřiměřených podmínkách ve spotřebitelských smlouvách (dále též jen „směrnice 93/13“), jejíž česká verze byla uveřejněna ve Zvláštním vydání úředního věstníku EU (Kapitola 15, Svazek 02, str. 288-293) dne 20. srpna 2004 (bod 1/).

2/ V soukromoprávním sporu ze spotřebitelské smlouvy mezi dodavatelem a spotřebitelem nesmí soud aplikovat směrnici 93/13 přímo; kdyby tak učinil, šlo by o horizontální přímý účinek směrnice 93/13, zakázaný judikaturou Soudního dvora Evropské unie (bod 35/).

3/ Článek 6 odst. 1 a článek 7 odst. 1 směrnice 93/13 musí být vykládány v tom smyslu, že vnitrostátní soud, který i bez návrhu zjistil, že smluvní klauzule má zneužívající charakter, není k tomu, aby vyvodil z tohoto zjištění důsledky, povinen čekat na to, až spotřebitel, který je informován o svých právech, navrhne zrušení uvedené klauzule. Zásada kontradiktornosti však obecně ukládá vnitrostátnímu soudu, který i bez návrhu zjistil, že smluvní klauzule má zneužívající charakter, aby o tom informoval účastníky řízení a umožnil jim, aby se k tomu kontradiktorně vyjádřili způsobem, který stanoví vnitrostátní procesní pravidla. K tomu, aby vnitrostátní soud mohl posoudit případný zneužívající charakter smluvní klauzule, na níž je založen návrh, který mu byl předložen, musí zohlednit všechny další klauzule smlouvy (bod 47/).

4/ S přihlédnutím k teleologickému výkladu ustanovení § 56 odst. 1 obč. zák. lze dovodit, že z množiny všech ujednání (tedy i těch, jež byla sjednána individuálně), která v rozporu s požadavkem dobré víry znamenají k újmě spotřebitele značnou nerovnováhu v právech a povinnostech stran, lze nepochybně jako ta, která k újmě spotřebitele znamenají značnou nerovnováhu v právech a povinnostech stran, typově pojmenovat právě ujednání, která nebyla sjednána individuálně (která byla sepsána předem a na jejichž podobu proto nemohl mít spotřebitel žádný vliv) [bod 54/].

Jakkoli tyto závěry Nejvyšší soud přijal při výkladu ustanovení § 89a o. s. ř. (zabývá se platností prorogačních doložek sjednaných ve spotřebitelských smlouvách), není pochyb o tom, že se zásadně uplatní i pro jiné typy možných zneužívajících klauzulí (k tomu srov. také např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. března 2014, sp. zn. 29 Cdo 530/2012, uveřejněný v časopise Soudní judikatura číslo 8, ročníku 2015, pod číslem 95); to, že jde v projednávané věci o spor týkající se směnky, přitom na výše řečeném ničeho nemění.

V poměrech dané věci se pak nepochybně prosadí rovněž závěry zformulované v usnesení pléna Ústavního soudu ze dne 9. února 2011, sp. zn. Pl. ÚS 1/10 (k nimž se Nejvyšší soud přihlásil např. v rozsudku sp. zn. 29 Cdo 530/2012), podle kterých ustanovení § 55 odst. 2 obč. zák. (jež v rozhodném znění sankcionovalo zneužívající klauzuli ve spotřebitelské smlouvě jen relativní neplatností právního úkonu) nemá být obecnými soudy

aplikováno (má zůstat nepoužito) s přihlédnutím k relevantní judikatuře Soudního dvora Evropské Unie (srov. bod 33. usnesení), když koncepce jen relativní neplatnosti spotřebitelských smluv odporuje i českému ústavnímu pořádku (bod 41. usnesení).

Právní názor dovolacího soudu je pro odvolací soud závazný. V novém rozhodnutí bude znovu rozhodnuto o náhradě nákladů řízení, včetně nákladů řízení dovolacího (§ 243d odst. 1 o. s. ř.).

Proti tomuto rozsudku není přípustný opravný prostředek.

V Brně dne 30. září 2015

JUDr. Jiří Z a v á z a l , v . r .
předseda senátu

Za správnost vyhotovení: Marie Pezlarová

V zastoupení: Ingrid Rafajová, DiS.